

Лук'яненко О. В. Рекреаційне дозвілля та спорт у педагогічних інститутах УРСР доби «відлиги» (ч.2) // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2015. Випуск 96 – С.141-144.

УДК 94 (477) «1953/1964» : 378

Лук'яненко Олександр Вікторович

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри культурології
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

lukyanyenko.ov@gmail.com

РЕКРЕАЦІЙНЕ ДОЗВІЛЛЯ ТА СПОРТ У ПЕДАГОГІЧНИХ ІНСТИТУТАХ УРСР ДОБИ «ВІДЛИГИ» (2)

Анотація. Стаття ілюструє еволюцію рекреаційного та спортивного типу дозвілля про освітян педінститутів УРСР періоду десталінізації (1953-1964 рр.). Застосування методу контент-аналізу педагогічної преси дозволило проілюструвати наповнюваність вільного часу студентів; відслідкувати співвідношення характеристик позаробочого часу викладачів відповідно до сучасних підходів теорії та історії дозвілля.

Ключові слова: повсякдення, студенти, рекреаційне дозвілля, спортивне дозвілля, вища педагогічна школа, десталінізація

Лукьяненко Александр Викторович

кандидат исторических наук, ст. преподаватель кафедры культурологии
Полтавского национального педагогического университета им. В. Г. Короленко

РЕКРЕАЦИОННЫЙ ДОСУГ И СПОРТ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИНСТИТУТАХ УССР ВРЕМЁН «ОТТЕПЕЛИ» (2)

Аннотация. Статья иллюстрирует эволюцию рекреационного и спортивного типов досуга педагогов пединститутсов УССР периода десталинизации (1953-1964 гг.). Применение метода контент-анализа педагогической прессы позволило проиллюстрировать наполнение досуга студентов; отследить соотношение характеристик вне рабочего времени в соответствии с современными подходами теории и истории досуга.

Ключевые слова: повседневность, студенты, рекреационный досуг, спортивный досуг, высшая педагогическая школа, десталинизация

Oleksandr V. Lukyanenko

Ph.D. in History, Senior lecturer of cultural studies sub-department in V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

RECREATION LEISURE AND SPORT IN PEDAGOGICAL INSTITUTES OF UKRAINIAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC DURING THE “THAW” PERIOD (2)

***Abstract.** The article illustrates the evolution of the types of recreation and sport leisure of educators in Pedagogical Institute of USSR during the period of de-Stalinization (1953-1964). Application of content analysis method of educational media allowed illustrating the core of the leisure. It also helped to give general characteristics of leisure according to modern approaches in the theory and history of leisure.*

***Keywords:** every-day life, students, recreation leisure, sport leisure, higher pedagogical school, de-Stalinization*

Ми продовжуємо аналіз наповнюваності вільного часу освітян УРСР доби «відлиги» згідно з концепцією дозвіллевих типів У. Алеманна, Р. Вейдера, К. Кармела та ін. У цьому дослідженні проаналізуємо, як висвітлювалося рекреаційне дозвілля освітян у профільному виданні – газеті «Радянська освіта» - упродовж 1953-1964 рр.

Часто рекреаційне дозвілля сполучалося з дозвіллям інтерактивним через залучення студентів до роботи керівниками спортивних секцій. Із способу заповнити вільний час спорт ставав засобом взаємодії між поколіннями та обміном навичками. Скажімо, вихованці наймолодшого у Кременецькому ДПІ факультету фізичного виховання чи не з перших місяців свого існування організували дитячу спортивну школу на громадських засадах. Як говорив декан В. Колодний, студенти прагнули привчити «з юних літ молодших друзів до краси, до бронзи мускулів і точності рухів» [1]. І хоча директором був викладач Т. Редлицький, усі інші – від завуча до тренера – були студентами.

Не обходилося у цій справі і без своїх негараздів. Викладачі Кременецького ДПІ, що у 1963 р. із захопленням говорили про педагогічні та спортивні уподобання своїх вихованців, уже за рік по-іншому оцінили ситуацію, подивившись на абітурієнтів. Їх обурювало багато речей. Найбанальніше – це перетворення спорту на аматорську діяльність. Для прикладу вони наводили уривок із діалогу вступників: «З якого виду спорту спеціалізуєтесь?» – «З волейболу». «А який маєте спортивний розряд?» – «Два третіх?» «Як два третіх?» – «А просто – один в захисті, інший у нападі» [2]. Спочатку освітян обурювало те, що такі невігласи претендували на те. Аби стати учителем, згодом же вони переймалися, що після закінчення інституту судження випускників цього факультету про спорт залишалися майже незмінними.

У 1963 р. у згадуваній вище спортивній школі при Кременецькому ДПІ молодь опікувалася 250 дітьми, але їхній ентузіазм не завжди підтримувався. Невідповідною була матеріально-технічна база для занять, на що жалілися студенти, зауважуючи, що у сусідньому Дрогобицькому ДПІ вона була значно кращою [1]. Яскравим прикладом цьому слугувала ситуація з гандбольними майданчиками. Гандбол як вид спорту на Україні з'явився значно раніше, ніж в інших республіках і завоював численних прихильників. Але база для тренувань була у жахливому стані – майданчики були не пристосовані для проведення тренувань. Разом зі студентів викладачі з Кременецького ДПІ навесні 1963 р. обгородили, утрамбували ґрунт, завезли каміння для фундаменту двохметрової сітки. Та щойно молоді люди почали закладання, як каміння зникло «мов за велінням чарівної палички». Перед 1 вересня 1963 р. на облаштуванні горезвісних гандбольних майданчиків працювали уже першокурсники, але вони не утрамбували ґрунт, тому навіть в лютому 1964 р. вітер продовжував гуляти не лише гандбольними, але й волейбольним та баскетбольним полем. Це було прикрістю, бо на облаштування спортивної бази доклали зусилля всі, хто тільки міг. Наприклад, ворота для гри у гандбол лаборанти зробили з відходів будівельної деревини. Абсурд, але у виші не було навіть достатньої

кількості м'ячів для гри у гандбол, так що викладачі обурювалися: «деякі спортсмени, яким до вступу в інститут не довелося бачити гандбольного м'яча, так його й не побачать» [2].

Від гойдалок в економіці вишу страждала навіть гігієна спортсменів. Молодь інколи просто не могла помитися після занять спортом. Причина була банальною: бак з водою нагрівався 3-4 години, увечері теплої води не було взагалі, а до весни 1964 р. бак взагалі перестав працювати. Наслідком цього стало зниження активності молоді під час занять, аби зекономити час на гігієні. Студенти почали менше падати, менше робити швидких вправ, а від цього страждала ефективність занять. Взимку спортивні заняття проводили на манежі. Як і «годиться» атеїстичній країні, манежем був колишній костюл. У приміщенні було холодно, панувала напівтемрява та вологість, піднімалася курява від землі. В очі кидалася невідповідність, коли молодим людям розказували на лекціях, яким мав бути спортзал, в реальності їх тренували в іншому. Не вистачало у виші і лиж для такого популярного спортивного відпочинку взимку. На увесь заклад знайшли лише 1 пару. Не дивно, що викладачі Кременецького ДІІ, який був єдиним центром спортивних сил на Тернопільщині, переймалися, що виш займав передостаннє місце в спорті України. Прикро. Але реакція керівництва в особі ректор реагувало просто: «Якщо наше приміщення вас не влаштовує, шукайте собі інше» [2].

Хоча загальна картина по країні не була такою песимістичною. В останній рік «відлиги» у педагогічних вишах УРСР кожен 4 студент ставав спортсменом. У спортивних клубах типу «Буревісника» вільний час проводили 170 тис. фізкультурників. Так, всього лише за 2 роки, з 1962 по 1964 рр., педінститути у своїх лавах підготувала більше 600 майстрів спорту. За дворіччя їхня чисельність зросла у 1,4 рази і на жовтень 1964 р. становила 863 особи. І це окрім того, що більше 7 тис. студентів стали спортсменами-першорозрядниками [3].

Аналіз публікацій у «Радянській освіті» часів десталінізації дозволив витворити загальний образ рекреаційного дозвілля, пропагований (а інколи і критикований) українською пресою.

Періодика торкалася різних видів діяльності освітян, що спрямовані на відновлення їхніх сил. З-поміж них була як активність, що задовольняла особистісні, так і суспільні потреби. Наприклад, під час літніх таборів та молодіжних зльотів у будинках відпочинку рекреація студентів перетиналася з розвитком навичок міжособистісного спілкування. Часто туризм (зокрема, зимові лижні походи) поєднував у собі розважальні заходи та виступи колективів самодіяльності, що сприяли підвищенню культурного рівня селян, з якими перетиналися освітяни у своїх маршрутах. Рекреаційне дозвілля мало свій вплив і на трудові звершення. Скажімо, екскурсійні тури закордон давали можливість окремим науковцям налагодити тісні наукові зв'язки з вищими країнами соцтабору та стимулювали до посилення власної наукової творчості. Студент ж отримували поштовх до оволодіння іноземними мовами, а почасти й самі ставали викладачами. Рекреаційний компонент вільного часу неабияк сприяв формуванню нових рис особистості молодих педагогів. Особливо це ставало помітним тоді, коли власне спортивне дозвілля переростало в інтерактив зі шкільною молоддю. Робота у спортивних секціях виховувала у майбутніх педагогах наполегливість та відповідальність на додачу до того, що спорт уже сам по собі розвивав у них готовність до зростання та змін разом із високим самоконтролем. У спланованих екскурсійних турах містами молоді люди отримували й навички сприйняття культурних цінностей. Рівно як туристичні походи та тури під час географічних практик сприяли формуванню схожої системи цінностей щодо світу природи.

Найменше уваги періодична преса приділяла проявам медико-біологічної функції рекреації освітян. Санаторно-курортне лікування та оздоровлення як шляхи зняття професійного психологічного баласту заслужили лише сухої констатації про таку діяльність. Більшого розголосу набула соціально-культурна функція рекреаційного дозвілля. За дванадцятиліття десталінізації

культурні та духовні потреби студентів та педагогів 7 разів ставали осердям під час опису їхнього рекреаційного дозвілля. З-поміж них найпоширенішим було пізнання навколишнього світу (тури з вивчення акваторій Чорного та Азовського морів, Дніпровських плавень тощо). Рекреаційна діяльність освітян доби «відлиги» відкривала можливості для обміну культурними та соціальними цінностями з представниками різних регіонів як СРСР, так і світу (НДР, Франція, Польща тощо, як це було у стінах Запорізького ДП).

Рекреація ставала важливим засобом в системі виховання майбутніх учителів. Туризм студентів педвищі тісно переплітався із патріотичним рухом та любов'ю до Батьківщини. Цьому сприяли тури по знайомству із природою рідного краю херсонців, подорожі одеситів маренківськими місцями, маршрути шевченківськими стежками вихованців Луцького ДП або турне по визначним локаціям рево цієї 1917 р житомирян. Часто туризм сприяв інтернаціональному вихованню та формуванню міжнародної толерантності.

Поглянемо, яким типам рекреації періодична преса надавала преференції у пропаганді. За 1953-1964 рр. «Радянська освіта» оприлюднила 18 публікацій, що стосувалися відновлювального відпочинку. За тривалістю найпотужніший пласт статей стосувався так званої тривалої рекреації з нічлігом поза межами постійних населених пунктів (9 публікацій). На другому місці щоденна рекреація у спортивних клубах та секціях (8 згадок). Зауважимо, що преса не торкнулася взагалі теми повсякденної рекреації на території житла освітян, у паркових та пляжних зонах українських міст. Не було звернень і до прикладів короткочасної рекреації у міській та приміській зонах. Це означає, що короткі пішохідні та нетривалі транспортні маршрути студентів, хай навіть і визначними сусідніми місцями, очевидно, були цікавими лише самим рекреантам, а не широкому загалові.

За основним мотивом діяльність найбільша кількість статей була присвячена спортивному дозвіллю (12 статей тим чи іншим чином згадували спорт як частину рекреації). Часто спорт ставав суміжним іншим видам відпочинку. На другому місці за популярністю була пізнавальна рекреація (7

згадок). Лікувально-оздоровча мала 3 побіжні появи у пресі. Щодо розважальної рекреації, то ми розглядали її у межах іншої розвідки.

Найчастіше залежно від її правового статусу привертала увагу внутрішня (національна) рекреаційна діяльність педагогів та студентів. Описові мандррам освітян щедрою на визначні місця та туристичні перлини УРСР присвячено 13 публікацій. Інші 7 згадок – опис зовнішньої (міжнародної) сфери діяльності рекреантів, що включала у себе не лише УРСР, але й інші республіки СРСР та закордоння (Польща, Чехословаччина, Болгарія, НДР, Франції та ін.).

У залежності від територіального фактора найчисленнішими були згадки про дальню рекреацію (13). Це були здебільшого повідомлення про туристичні походи, екскурсійні тури, відпочинок на базах та у санаторіях, а також згадки про тривалі спортивні виїзні змагання. На другому місці була рекреація у межах населених пунктів, що були місцями постійного проживання (8 згадок). Всі вони стосувалися участі та роботі молоді у спортивних секціях та молодіжних спортивних школах. Приміська рекреація, що обмежувалася подорожжю у декілька годин, у кількості 2 повідомлень також стосувалася спортивних свят (зокрема, це спортивні турне Львів – Дрогобич, Івано-Франківськ – Дрогобич тощо).

Щодо розподілу відпочинку в залежності від його тривалості, то рекреаційна діяльність студентів та викладачів педінститутів у 10 публікаціях стосувалася тривалої, яка займала більше 1 доби та часто співпадала із описом туристичних походів освітян. Інші 8 згадок належали описові короткочасної рекреації, що займала менше 1 доби та проводилася ними здебільшого у межах їхнього постійного проживання. Це, в основному, була спортивна активність. Нажаль, ми не можемо встановити точно чиною вона була – щоденною чи щотижневою, проте стабільність її періодичності її точно визначалася пресою.

За видами рекреаційної діяльності, найчисельнішою у висвітленні кореспондентами була рекреаційна діяльність, пов'язана із зайняттям спортом та фізичною культурою (9 повідомлень). У 4 інших мова йшла про активність, що так чи інакше була пов'язана про діяльність, яка була пов'язана із фізичними

навантаженнями. До так званої фізичної рекреації ми віднесли не спеціальні спортивні туристичні походи, що включали у себе лижні походи, велопоходи або інші навантаження на організм. У 5 публікаціях сюжети оповідали про діяльність, пов'язану з розвитком особистості. В основному це стосувалося екскурсійного поля. Не було на сторінках газети згадок про любительські заняття освітян (полювання, збирання ягід, грибів, садівництво тощо). Щодо інших видів рекреації, які сучасна теоретична наука відносить до неї (фотографування, художня творчість, танці; відвідування видовищ у кінотеатрах, клубах тощо), то ми розглядали їх у межах культурного та розважального дозвілля.

Щодо туристичної активності у педінститутах, то у пресі доби десталінізації, найповнішого висвітлення знайшли пізнавальний та спортивний туризм. Цілком логічно, що релігійний туризм був татуйованою темою, тим паче на сторінках освітянського видання. Хоча робота з архівними матеріалами говорила про наявність такого у колі студентів та викладачів. Нецікавими періодами був оздоровчий та лікувальний туризм, очевидно, через індивідуальність цього виду відпочинку. У країні колективізму це демонструвати було зась.

Щодо частоти та згадок рекреації відповідно до форм її організації, найбільше повідомлень стосувалося організованої рекреації – 13 статей. Такі заходи проходили згідно із заздалегідь розробленим маршрутом та часто попередньо оплачувалися самими рекреантами. Це здебільшого були екскурсії у межах СРСР та за його кордонами. Неорганізовані рекреанти ставали героями 4 окремих публікацій. Це були заходи, у яких студенти та викладачі не мали жодних домовленостей з посередниками, а здійснювали свою діяльність на принципах самодіяльності і самообслуговування. Це були здебільшого лижні походи.

Щодо опису відпочинку у педінститутах за кількістю учасників, то найчисельнішою була групова рекреація, що об'єднувала від 10 осіб. Були згадки і про масову рекреацію (4). Але вони в основному стосувалися опису

великих спортивних свята та змагань, де кількість учасників була великою через те, що групова рекреація окремих вишів перетворювалася на масову у межах УРСР або Європи (чемпіонати у Франції). У 4 публікаціях заходимо згадки про індивідуальну рекреаційну діяльність, що об'єднувала від однієї до п'яти осіб. Сюди входили нотатки про направлення у санаторії та профілакторії, а також повідомлення про спортивне дозвілля окремих студентів. Сімейне дозвілля освітян у пресі взагалі не висвітлювалося.

На превеликий жаль, ми не можемо охарактеризувати кількісну вагу рекреації згідно із віковими категоріями. У періодичній пресі поняття вікової категорії, окрім як «студент» та «викладач», було відсутнє. Можемо лишень припустити, що рекреаційна діяльність, описана у «Радянській освіті», стосувалася у більшості своїй молодіжної (15 - 29 років) та осіб середнього віку (30 – 60 років). Прикметно, що у періодиці з'явилися публікації і про дитячу рекреацію (до 14 років), що постала як наслідок тренерської діяльності студентів та викладачів педагогічних вишів УРСР. Щодо рекреаційної діяльності осіб третього віку (60 і більше років), можемо лише чисто теоретично зарахувати її до тої, про яку згадували у межах туристичних або екскурсійних турів освітян.

Залежно від форм фінансування, профільна газета педагогів за дванадцятиріччя лише 2 рази згадала про соціальну рекреацію у санаторіях та профілакторіях. Вона надавалася через систему соціального страхування та дотацій від держави. Всі інші приклади стосувалися так званої комерційної рекреації, яка здійснювалася за власні кошти освітянами-рекреанта.

Щодо сезонності, то лише 5 публікації стосувалися сезонна рекреації (тієї, що здійснювалася при наявності відповідних погодно-кліматичних умов: лижні походи, літній табір, круїз пароплавом). Більшість прикладів стосувалася поза сезонної рекреації, що у більшості своїй співпадала із пізнавальними екскурсійними маршрутами. Єдиною прив'язкою до сезонності у дозвіллевій площині освітян можна назвати прив'язку до зимових та літніх канікул, коли педагоги та студенти отримували максимум часу для задоволення своїх

рекреаційних потреб.

У залежності від способу пересування, найчастіше мова заходила про активну рекреацію (13 публікацій). Інші 6 стосувалися комбінованого типу (об'єднували як використання фізичної сили, так і використання різних видів транспорту). Серед таких були автобусні, залізничні, морські та річкові тури.

Тож, бачимо, що періодична преса доби «відлиги» намагалася витворити образ активного, фізично загартованого, інтелектуально ат культурно спраглого освітянина, який не сидить на місці і не дає засиджуватись іншим.

Література

1. Мордань В. Вершини долаються в наступі // Радянська освіта. – 3 квітня 1963. – №26.– С.2
2. Ніколаєв О. Кого ми готуємо? // Радянська освіта. – 4 березня 1964. – №19.– С.2
3. Пітов В. Гармонія інтелекту і сили // Радянська освіта. – 10 жовтня 1964. – №81.– С.2.
4. Покоłodна М. М. Конспект лекцій з дисципліни «Рекреаційні комплекси світу (в тому числі турресурси України)» (для студентів 3 курсу денної та заочної форм навчання за напрямом підготовки 6.140101 «Готельно-ресторанна справа») – Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2012. – 174 с.

References

1. Mordan' V. Vershyny dolayut'sya v nastupi // Radyans'ka osvita. – 3 kvitnya 1963. – №26.– S.2
2. Nikolayev O. Koho my hotuyemo? // Radyans'ka osvita. – 4 bereznya 1964. – №19.– S.2
3. Pitov V. Harmoniya intelektu i syly // Radyans'ka osvita. – 10 zhovtnya 1964. – №81.– S.2.
4. Pokolodna M. M. Konspekt lektsiy z dystsypliny «Rekreatsiyni kompleksy svitu (v tomu chysli turresursy Ukrayiny)» (dlya studentiv 3 kursu dennoyi ta zaочноyi form navchannya za napryamom pidhotovky 6.140101 «Hotel'no-

restoranna sprava») – Khark. nats. akad. Mis'k. hosp-va. – Kh. : KhNAMH,
2012. – 174 s.

Summary

The analysis of publications in the “Soviet education” during de-Stalinization times allowed to re-create the overall image of recreation leisure promoted (and sometimes criticized) by the Ukrainian press.

Periodic touched various activities of teachers aimed at restoring their forces. Among them was the activity that satisfied personal and social needs. For example, during the summer camps and youth gatherings in rest homes, recreation of students crossed with the development of cross-personal conversation skills. Tourism (especially winter ski trips) often was combined with entertainment and performances of amateur teams that contributed to raising the cultural level of the peasants, which intersected educators in their routes. Recreational entertainment had its impact on labor achievements. Recreational component of spare time considerably contributed to the formation of new traits of young teachers. This especially became noticeable when actually developed into a sports entertainment with interactive schools of youth. Working in sports clubs raised perseverance and responsibility in future teachers in addition to the fact that sport has itself developed in them a willingness to grow and change with high self-control.

The most neglected by periodicals was a display of biomedical recreation of educators. Spa treatment and rehabilitation as by removing the professional psychological ballast earned only dry statements of such activities. Greater publicity was given to the social and cultural functions of recreational entertainment. For 12 years periods cultural and spiritual needs of students and teachers 7 times were the topics for describing their recreational entertainment. Among them was the most widespread knowledge of the world (study tours of areas of the Black and Azov Seas, Dnipro plains etc.). Recreational activities of teachers opened up opportunities for the exchange of cultural and social values with people from the region as the USSR and as well as from all over the world (East Germany, France, Poland, etc.), as it was done in the walls of Zaporizhzhya pedagogical institute).

“Soviet Education” published 18 publications related to restorative rest. For the duration of a powerful layer of articles dealt with the so-called long-term recreation

of overnight outside the permanent settlements (9 publications). In second place can be put daily recreation in sports clubs and sections (8 mentions). Note that the press did not affect the general theme of everyday recreation area at home educators in the park and beach zones of Ukrainian cities. There were no complaints and examples of short-term recreation in urban and suburban areas. This means that short runs and hiking trails of students, even in outstanding and neighboring places were apparently interesting only to tourists themselves, not the general public.

According to the main motive of activity, the largest number of articles were devoted to sports leisure (12 articles in any way mentioned sport as part of recreation). Often sport became allied to other leisure activities. The second most popular was cognitive recreation (7 mentions). Medical and health had 3 appearances in print. As for entertainment recreation, we have covered it within another research.

Depending on regional factors, the most numerous mentions were related to the far distant recreation (13). These were mostly reported walking tours, sightseeing tours, travel on the bases and in vocation homes, as well as mentions of the long-site sports competitions. In second place there was the recreation within settlements and permanent homeplace (8 mentions). They all work related to participation in youth sports clubs and youth sports schools. Suburban recreation, which was limited to several hours travel, had 2 posts and also concerned sports events (including a sports tour Lviv – Drohobych, Ivano-Frankivsk – Drohobych etc.).

By type of recreational activity, the largest in the coverage correspondents recreational activity was related to the occupation of sports and physical education (9 messages). 4 other dealt with physical activity. In 5 publications stories told about activities related to the development of the individual. This is mainly concerned the field of excursion. As for other types of recreation that modern theoretical science refers to it (photography, arts, dancing, visiting sights in cinemas, clubs, etc.), we considered them as part of cultural and leisure entertainment.